ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ*

Δημήτρης Ν. Καρύδης
Ομότιμος Καθηγητής ΕΜΠ

Το πρώτο σχέδιο που συντάχθηκε για την Αθήνα πρωτεύουσα του Ελληνικού κράτους, από τους Σταμάτιο Κλεάνθη και Eduard Schaubert το 1834, διαθέτει εκτενή και αξιόλογη βιβλιογραφική κάλυψη. Η δική μου προσέγγιση στρέφεται σε ζητήματα ανάλυσης και ερμηνείας της ίδιας της αρχιτεκτονικής/πολεοδομικής διαδικασίας του συγκεκριμένου σχεδιασμού, τα οποία υποστηρίζεται ότι έχουν διαφύγει ώς τώρα της προσοχής.

Στη διάρκεια τριών περίπου δεκαετιών, από τη σύνταξη των Καταλόγων της Έκθεσης για την *Αθήνα-Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης* (1986) μέχρι σήμερα, δύο είναι τα στοιχεία τα οποία σταθερά επιμένουν στις επί μέρους προσεγγίσεις:

Εικ. 1. Απόσπασμα σχεδίου της Αθήνας, c. 1800, αποδιδόμενο στον G. Gropius.
British Library, Manuscript's Department, (πρώτη δημοσίευση D.N. Karidis, Athens from 1456 to 1920, *Archaeopress, Oxford 2014)*

1) το πρώτο σχέδιο της Αθήνας ενσωματώνει μια οιονεί «ιδεολογική επιταγή» συμβολικής σύνδεσης της Ακρόπολης της Αθήνας με τα Ανάκτορα – άποψη η οποία δεν έχει περιθώρια αμφισβήτησης

2) το πρώτο σχέδιο της Αθήνας αναλύεται, ως αποτύπωμα στο έδαφος, μέσα από σχεδιαστικές χειρονομίες εγγεγραμμένες στη λογική γεωμετρικών σχημάτων (ισόπλευρο τρίγωνο, τετράγωνο). Τα σχήματα αυτά πρώτα *περιγράφονται* από τη θέση και τη μορφή τους στον χώρο και, στη συνέχεια, *επιστρέφουν* ως ερμηνείες των σχεδιαστικών χειρονομιών – τυπική, δηλαδή, εκδοχή μιας «κυκλικής» ερμηνείας, την οποία μπορεί κανείς να αμφισβητήσει.

Σε αντίθεση δηλαδή με την αντιμετώπιση του σχεδίου ως ένα δεδομένο «σύνολο» με συγκεκριμένες ιδιότητες, επιλέγεται η δομική του ανασύνθεση. Αυτή η τελευταία έχει δύο κατευθύνσεις: η πρώτη εστιάζει σε ζητήματα *πλαισίου σχεδιασμού* (εκπαίδευση των αρχιτεκτόνων και διαθέσιμα αρχιτεκτονικά πρότυπα, επιρροές και αντιλήψεις) και σε ζητήματα αρχιτεκτονικής και πολεοδομικής σύνθεσης (σύνθεση του όλου και επί μέρους χαράξεις). Με την δομική ανασύνθεση, ακόμα και η ίδια η «περιγραφή του σχεδίου» (Α. Παπαγεωργίου-Βενετάς, 48) από τους ίδιους τους συντάκτες τους έχει περιθώρια μιας διαφορετικής ανάγνωσης.

Σύμφωνα με όσα είπαμε προηγουμένως, προσεγγίσεις του σχεδίου της Αθήνας που διεκδικούν τον μέγιστο βαθμό θεωρητικής διερεύνησης και κατοχύρωση των θέσεών τους με αξιόπιστα ιστορικά τεκμήρια αναδεικνύουν ορισμένα στερεότυπα ανάλυσης του πρώτου σχεδίου. Συνοπτικά, πέντε από τα σημαντικότερα αυτά τα στερεότυπα, όπως αποκαλύπτονται από τα δύο διαγράμματα της εικ. 4, είναι:

- η νοηματική σύνδεση της Ακρόπολης και των μνημείων της με την βασιλική καθέδρα εξειδικεύεται με τον από βορρά προς νότον άξονα της οδού Αθηνάς (ο οποίος αναγνωρίζεται ως ο *κύριος άξων* – προφανώς λόγω του πλάτους του και της θέσης του στη γεωμετρία της σύνθεσης (διχοτόμος της γωνίας της κορυφής του σχετικού τριγώνου)
- από τον βράχο της Ακρόπολης και τα επί αυτού μνημεία, θεωρείται ικανοποιητικό (;) ο προηγούμενος άξονας να στοχεύει, έστω και οριακά, τα Προπύλαια

ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

- η θέση του προηγούμενου άξονα στον χώρο θεωρεται δεδομένη, επομένως δεδομένος (;) θεωρείται και ο συνολικός προσανατολισμός της σύνθεσης – με άλλα λόγια, δεν διερευνάται η θέση που παίρνει το νέο σχέδιο της Αθήνας *ως προς τον βράχο της Ακρόπολης* (απόκλιση από τον άξονα βορρά-νότου)
- η θέση της βασιλικής κ - θέδρας απέναντι από την Ακρόπολη θεωρείται επίσης δεδομένη (;). Ωστόσο, η *θέση* των Ανακτόρων θα μπορούσε να βρίσκεται λίγο πλησιέστερα ή λίγο μακρύτερα του λόφου της Ακρόπολης. Μια οποιαδήποτε νέα τριγωνική σύνθεση θα ήταν δυνατή: «σταθερό στοιχείο» στη νέα διάταξη θα ήσαν η θέση του ανατολικού πλευρικού άξονα (άξονας Παναθηναϊκού Σταδίου) και η *κατεύθυνση* του δυτικού άξονα, ενώ «μεταβλητό στοιχείο» στη νέα διάταξη θα ήταν ο από βορρά προς νότον άξονας ως προς την στόχευση του λόφου της Ακρόπολης και την απόκλιση από τον βορρά.
- η μικρή απόκλιση απ την ορθή γωνία της τομής της βάσης του τριγώνου (οδός Ερμού)με την διχοτόμο της γωνίας της κορυφής (οδός Αθηνάς) παραβλέπεται ή αποσιωπάται.

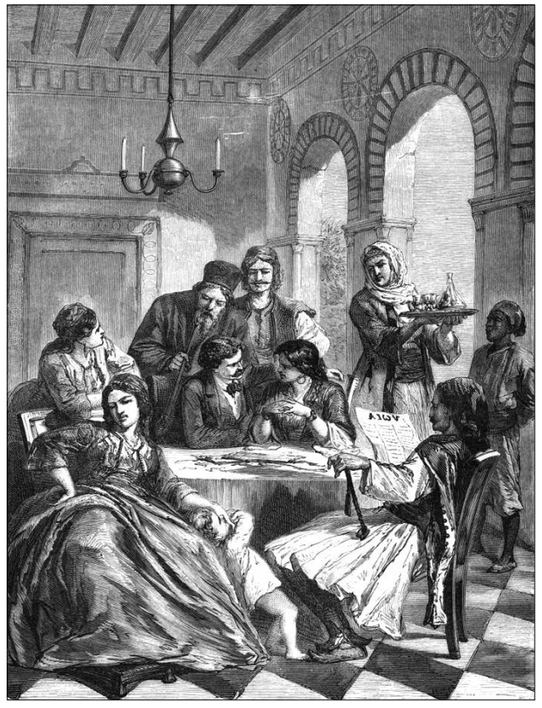

Εικ. 2. Modern Athenians(σύγχρονοι Αθηναίοι), λιθογραφία 18x9,5 εκ., c. 1830, ιδιωτική συλλο

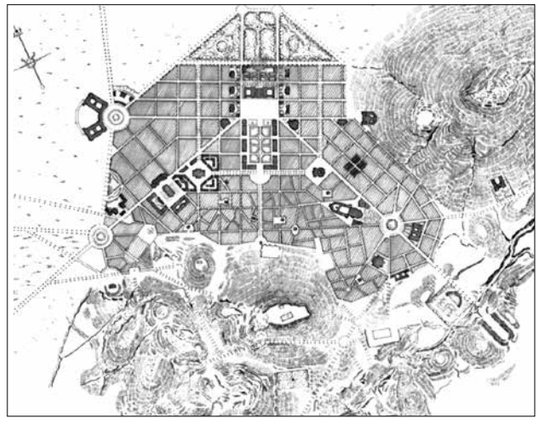

Εικ. 3. Το σχέδιο των Κλεάνθη και Schaubert για την Αθήνα (1833) (ανασχεδίαση Δ.Ν.Κ.)

Το ενδιαφέρον ίσως είναι ότι η «Περιγραφή του σχεδίου της νέας Αθήνας» (Erlauterung des Planes der Stadt Neu-Athen) από τους συντάκτες του σχεδίου αφήνει ερωτήματα όπως τα προηγούμενα αναπάντητα, περιορίζοντας τις αναφορές τους σε γενικόλογες διατυπώσεις. Για παράδειγμα, (από μετάφραση του ίδιου κειμένου από τον Αλ. Παπαγεωργίου-Βενετά), η νέα πόλη «απλώνεται περί την παλαιάν ως ημισέληνος από ανατολών προς δυσμάς», τα ανάκτορα τοποθετούνται «βορείως της Ακροπόλεως επί ενός υψηλού σημείου της περιοχής». Ίσως γι' αυτό, οι ως τώρα «ερμηνείες» της σύνθεσης από τρίτους «εμβαθύνουν» αδόκιμα σε απλές περιγραφές.

Από την περίοδο μαθητείας των αρχιτεκτόνων του πρώτου σχεδίου της Αθήνας στην Baukademie του Βερολίνου μέχρι τη σύνταξη του σχεδίου αυτού μεσολαβεί ένα μικρό σχετικά διάστημα, στο οποίο συμπεριλαμβάνεται μια επίσκεψη στη Ρώμη. Είναι εύλογο να πρέπει να εστιάσει ο ερευνητής την προσοχή του σε εκείνα τα χρόνια σπουδής της αρχιτεκτονικής, τόσο από την άποψη της διδασκαλίας όσο και από την άποψη των διαθέσιμων έντυπων πηγών προσέγγισης του αρχιτεκτονικού λόγου.

Ως προς την διδασκαλία, το βάρος πέφτει αναμφίβολα στην παρουσία του K.Fr. Schinkel στο εκπαιδευτικό γίγνεσθαι της μεγάλης αυτής Σχολής του Βερολίνου. Οι μεγάλες αρχιτεκτονικές συνθέσεις αυτού του υποστηρικτή μιας ρομαντικής, κλασικής προσέγγισης γίνονται μετά το 1816 και είναι αυτονόητο ότι ορισμένες από αυτές πρέπει να είχαν βαρύνουσα σημασία στην ίδια τη διδασκαλία. Σε αυτήν την κατηγορία εντάσσεται το κτίριο Schloss Tegel (1820-1824), κατοικία του ισχυρού πολιτικού παράγοντα της Πρωσικής Αυλής Wilhelm von Humboldt (Bergdoll, 64). Εκτός από την ενσωμάτωση σε αυτό το κτίριο στοιχείων από την αρχιτεκτονική του Schauspielhaus, που μόλις είχε ολοκληρωθεί, στοιχείων από την Παλλαδιανή Αγγλική αρχιτεκτονική και θεμάτων από τη Villa Trissino στη Vicenza, εξέχουσα θέση στη σύνθεση έχουν οι οκτώ απεικονίσεις των «Αέρηδων», από το Ωρολόγιο του Κυρρήστου της Αθήνας, οι οποίες ενσωματώνονται ευρηματικά, ανά δύο, στις τέσσερις κυβόσχημες απολήξεις του δευτέρου ορόφου. Το στοιχείο αυτό φαίνεται να μην έχει τύχει της κατάλληλης προσοχής όσον αφορά τις γενικότερες επιρροές που ασκήθηκαν στους Κλεάνθη και Schaubert, από τα σπουδαστικά τους χρόνια, στην Ακαδημία Αρχιτεκτονικής του Βερολίνου.

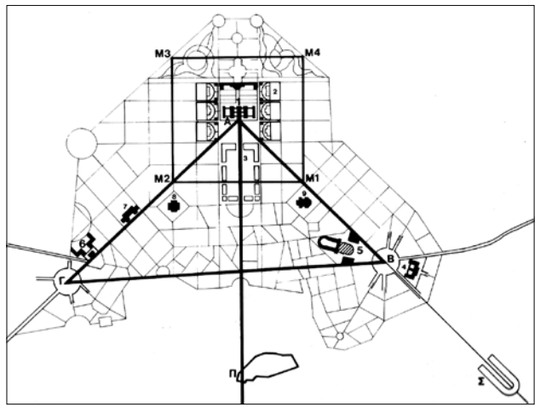

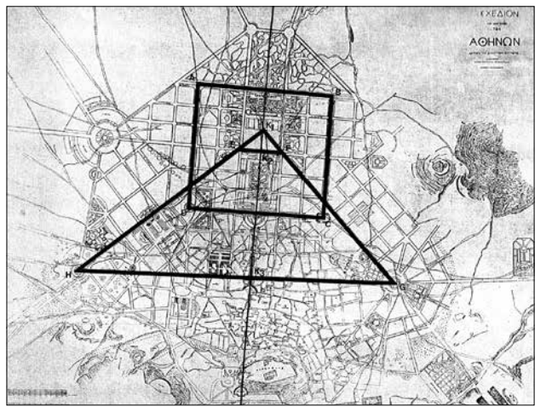

Εικ. 4. Χαράξεις γεωμετρικών σχημάτων επί του πρώτου σχεδίου της Αθήνας. Πάνω: Αθήνα Ευρωπαϊκή Υπόθεση, *Υπουργείο Πολιτισμού, Αθήνα 1985, σ. 93 (Κατάλογος Έκθεσης). Κάτω: Αλ. Παπαγεωργίου-Βενετάς,* Αθήνα, Ένα όραμα του κλασικισμού, *Αθήνα 2001, σ. 67*

Στα πλαίσια της σπουδής στο Βερολίνο πρέπει, αναντίρρητα, να συμπεριληφθεί η επαφή των μελλοντικών συντακτών του πρώτου σχεδίου με τις έντυπες πηγές που ήσαν διαθέσιμες εκείνη την εποχή. Σε αυτές περιλαμβάνονται τόσο εκδόσεις, όπως τα σχέδια και οι αποτυπώσεις μνημείων της Ελληνικής αρχαιότητας από τους J. Stuart και N. Revett (*The Antiquities of Athens*, London, πρώτος τόμος 1762), όσο και εκδόσεις με ευθύ προσανατολισμό στην κωδικοποίηση της διδασκαλίας της αρχιτεκτονικής, όπως το εγχειρίδιο του Fr. Weinbrenner (*Architektonisches Lehrbuch*, Tübingen, 1810-1819). Και εάν το λεύκωμα των Stuart και Revett είναι, αυτονόητα, ο κύριος δίαυλος (αποτελεσματικής) γνωριμίας των σπουδαστών της Baukademie με την Ελληνική αρχιτεκτονική που είναι στο επίκεντρο των θεωρητικών αναζητήσεων εκείνης της εποχής, το εγχειρίδιο του Weinbrenner εξοικειώνει τους ίδιους σπουδαστές με το συντακτικό του χώρου και τις αρχιτεκτονικές επιλύσεις/αναπαραστάσεις (*Architectural Theory*, 591, 593). Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται, ενδεικτικά, το σχέδιο για την Schlossstrasse στην Καρλσρούη (με την διαδοχή διαφορετικών σχημάτων πλατειών και αντίστοιχο εξοπλισμό, οβελίσκο, πυραμίδα, κ.λπ.), και μία και μόνη σελίδα που περιλαμβάνει 34 (!) περιπτώσεις σχηματικών κατόψεων και όψεων κτιρίων διαφορετικών γεωμετρικών μορφών. Και τα δύο αυτά προσφέρονταν ως μέσα απόκτησης ευχέρειας σε ζητήματα αστικού

Εικ. 5. Karl Friedrich Schinkel (Γλυπτό Friedrich Drage, 1876) (B. Bergdoll, Karl Friedrich Schinkel, Rizzoli, 1994)

Εικ. 6. K.Fr. Schinkel, η οικία του W.von Humboldt Schloss Tegel (1820-1824)

σχεδιασμού ή ευκολίας απόδοσης σε χάρτη προτάσεων για μεγάλα δημόσια κτίρια, κ.λπ.

Η διδασκαλία από τη μια και η μελέτη των έντυπων πηγών από την άλλη, συμπληρώνονται (ή συμπληρώνονταν) κατά κανόνα από τα προσωπικά βιώματα που ανακτώνται από την επίσκεψη σε χώρους με μνημεία, πλούσια αρχιτεκτονικά σύνολα. Ο Κλεάνθης και ο Schaubert, μετά την αποφοίτησή τους από το Βερολίνο, είχαν την ευκαιρία να γευθούν για λίγο έστω καιρό τις γόνιμες εμπειρίες της «παραδοσιακής» επίσκεψης στη Ρώμη, στην οποία έφτασαν μέσω Βιέννης και Μονάχου (Bastea, 73) Το ταξίδι της Ρώμης είχε κάνει, δύο φορές, με πολύμηνη παραμονή εκεί, ο K.Fr. Schinkel (Bergdoll, 20). Κατά σύμπτωση, το ταξίδι στη Ρώμη είχε την ίδια ευεργετική επίδραση στην μετέπειτα πορεία τόσο του δασκάλου όσο και των μαθητών του – του Schinkel, γιατί στην οκτάμηνη πρώτη παραμονή του στη Ρώμη στην οποία έφτασε τον Οκτώβριο του 1803 είχε την ευκαιρία να σχετιστεί με τον W. von Humboldt, τότε πρεσβευτή της Πρωσίας στην αιώνια πόλη, των Κλεάνθη και Schaubert γιατί εκεί στη Ρώμη ήρθαν σε επαφή με τον φιλέλληνα ζωγράφο Karl Wilhelm von Heideck ο οποίος τους έδωσε συστατική επιστολή για να συναντήσουν τον Ιωάννη Καποδίστρια.

Πέρα όμως από αυτές τις επωφελείς γνωριμίες, η Ρώμη «μιλούσε» στους επισκέπτες της με το ίδιο της το κτισμένο περιβάλλον. Το ειδικότερο ενδιαφέρον είναι ότι από τα τέλη του 18ου αιώνα η περιοχή γύρω από την Piazza del Popolo είχε αρχίσει να γνωρίζει σημαντικούς μετασχηματισμούς. Οι μετασχηματισμοί αυτοί εγγράφηκαν στην αρχική διαμόρφωση του περίφημου *trivium* (ή *tridente*) με κέντρο την Piazza del Popolo, στη βόρεια είσοδο της Ρώμης, όπως αυτό είχε μορφοποιηθεί από τον Rinaldi, τον Bernini και τον Fontana στα τέλη του 17ου αιώνα (Bacon, 155). Μια νέα διάταξη στην πλατεία δόθηκε, ανάμεσα στη δεύτερη και την τρίτη δεκαετία του 19ου αιώνα, από τον Giuseppe Valadier, ο οποίος συνέδεσε μια ελλειπτική μορφή που εισήγαγε στην πλατεία με τους κήπους του *Pincio* ανατολικά και την φυγή προς τον Τίβερη δυτικά. Αυτή, την τελική μορφή της πλατείας γνώρισαν οι αρχιτέκτονες του πρώτου σχεδίου της Αθήνας, όταν επισκέφθηκαν τη Ρώμη λίγο πριν έρθουν στην Ελλάδα – σε αντίθεση με τον Schinkel ο οποίος γνώρισε τι μεταβολές στον αστικό σχεδιασμό της περιοχής αυτής ανάμεσα στο πρώτο του ταξίδι στην Ιταλία, το 1803, και το δεύτερο, το 1824 (Sabine Rewald, 98).

Ιστορικοί της αρχιτεκτονικής, που έχουν ασχοληθεί με το πρώτο σχέδιο της Αθήνας, έχουν επισημάνει τη δυνατή σχέση ενός *trivium* στον Ευρωπαϊκό αστικό σχεδιασμό με ό,τι τελικά πρότειναν οι Κλεάνθης και Schaubert στο πρώτο τους σχέδιο. [Η «Αθηναϊκή» εκδοχή είναι η πλατεία απέναντι από την Ακρόπολη, με τα Ανάκτορα και τους τρεις άξονες (Σταδίου/Αθηνάς/Πειραιώς) που εκπορεύονται από αυτήν]. Ίσως όμως βιαστικά έσπευσαν να δουν ομοιότητες

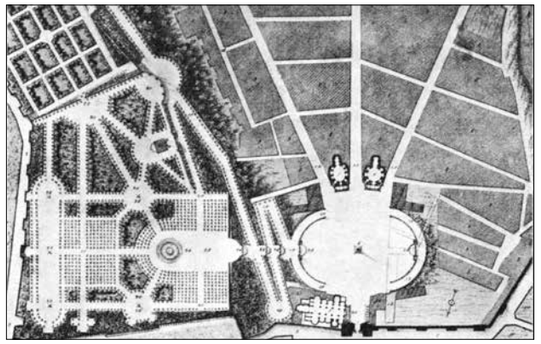

Εικ. 7. Piazza del Popolo, Ρώμη (σχέδιο Giuseppe Valadier c. 1815)

Εικ. 8. Piazza del Popolo, Ρώμη, c. 1660 (E.Bacon, Design of Cities, *Thames and Hudson, London 1967, 155)*

του σχεδίου της Αθήνας με επιλύσεις Ευρωπαϊκών πόλεων που έχουν βασιλικά ανάκτορα στην κορυφή του *trivium* – όπως είναι οι (προφανείς) περιπτώσεις στις Βερσαλλίες και την Αγία Πετρούπολη, οι οποίες κατέχουν εξέχουσα θέση στη σχετική βιβλιογραφία (Kostof, 236). Και αυτό γιατί, από μια άλλη άποψη, που εκθέτω εδώ, το θεμελιώδες στην συγκεκριμένη επιλογή αστικού σχεδιασμού δεν ήταν η ύπαρξη ή όχι ανακτόρου στην κορυφή αλλά αυτή καθεαυτή η ακτινική διάταξη.

Σε αυτή την κατεύθυνση συλλογισμού οδηγεί η περίπτωση της Piazza del Popolo που προαναφέρθηκε, όπου η τεράστια δύναμη που μεταφέρει η συγκεκριμένη σχεδιαστική χειρονομία στηρίζεται σε πλήθος άλλων στοιχείων της σύνθεσης (πχ., οι δύο απέναντι από την κορυφή συμμετρικά τοποθετημένες εκκλησίες, Santa Maria di Montesanto, Santa Maria dei Miracoli) και όχι σε ανάκτορα. Είναι βέβαιο ότι με αυτές τις ιδιότητές της η πλατεία της Ρώμης προσείλκυσε το ενδιαφέρον των δύο αρχιτεκτόνων, όπως άλλωστε συνέβη με τον William Turner στα 1819, ο οποίος κατέθεσε ένα έξοχο σχέδιο/πανοραμική θέα της πλατείας από τον λόφο του *Pincio*, αλλά και με τον Schinkel.

Με την ίδια ακριβώς λογική, οι δύο αρχιτέκτονες που σπούδαζαν στο Βερολίνο πρέπει να έγιναν κοινωνοί, (βιωματικά από τη διαμονή τους εκεί και μέσα από την πληροφόρηση της διδασκαλίας), της εξέλιξης του σχεδίου της πρωτεύουσας της Πρωσίας από τον μεσαιωνικό πυρήνα (με τις παλιές πόλεις Kolln και Friedrichs-Werder) στις ορθογωνικές/τριγωνικές επεκτάσεις της Friedrichstadt δυτικά – η τελευταία επίσης εγγράφεται σε ένα *trivium* (Snodin, 118). Στην περίπτωση μάλιστα του Βερολίνου, το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στην «καθαρή» άρθρωση του σχεδίου, ως

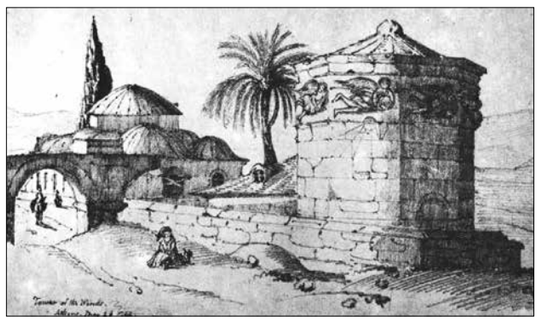

Εικ. 9. Το Φετιχέ Τζαμί και οι Αέρηδες, σχέδιο αγνώστου, 1848, ιδιωτική συλλογή, (πρώτη δημοσίευση D.N. Karidis, ό.π., *Fig. II.29)*

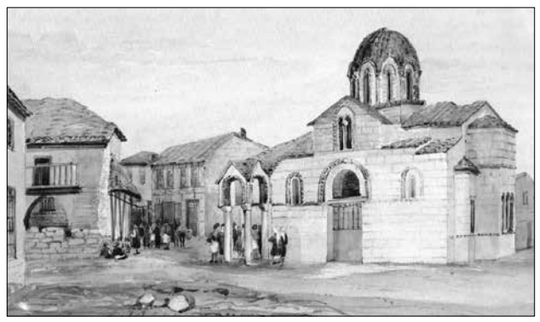

Εικ. 10. Οι Άγιοι Ασώματοι, σχέδιο αγνώστου, c. 1835, ιδιωτική συλλογή

ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ
ΚΑΙ ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

προς την διακριτή παρουσία του ιστορικού πυρήνα και της νέας πόλης. Θα προσέθετα ότι με την ίδια λογική, και με αφορμή όχι προσωπικά βιώματα αλλά γνωσιολογικά στοιχεία που οι δύο αρχιτέκτονες προσέλαβαν από τη διδασκαλία στην Ακαδημία του Βερολίνου, η σταδιακή διαμόρφωση του σχεδίου της πόλης Nancy στη Γαλλία τους προσέδωσε αφορμές γόνιμου προβληματισμού. Στην πόλη αυτή, το πέρασμα από τη μεσαιωνική πόλη στην αναγεννησιακή και την πόλη του 17ου/18ου αι. έγινε με την «είσοδο» στον νέο αστικό ιστό δύο νέων μεγάλων πλατειών (*Place Royale* και *Place de la Carriere*), συνδεόμενες με μία στενή δίοδο και μια Αψίδα Θριάμβου – ώστε το σύνολο και οι λεπτομέρειες της διαμόρφωσης που το συνοδεύουν να λειτουργούν αποτελεσματικά ως ενοποιητικά στοιχεία (Bacon, 176-179). Τέλος, η ίδια λογική θα υποδείκνυε την αφορμή ενός γόνιμου προβληματισμού δύο νέων αρχιτεκτόνων με μηδενική εμπειρία στον αστικό σχεδιασμό της κλίμακας μιας πρωτεύουσας πόλης από περιπτώσεις, όπως της χάραξης της *Regent Street* στο Λονδίνο. Λίγα χρόνια είχαν περάσει από τότε που ο John Nash, το 1810, ολοκλήρωσε την πρότασή του για την προηγούμενη οδό. Θέματα όπως αποζημιώσεων και ανέγερσης νέων κατοικιών, αρχιτεκτονικής μορφής και πολεοδομικής συγκρότησης, αλλά και κοινωνικού διαχωρισμού πρέπει να ήσαν επίκαιρα σε συζητήσεις στους αρχιτεκτονικούς κύκλους εκείνης της εποχής – πολύ περισσότερο στους χώρους διδασκαλίας.

Η ακριβής αποτύπωση της πόλης από τους συντάκτες του πρώτου σχεδίου της Αθήνας (1831-1832), με τις οικοδομικές ενότητες, τους δρόμους, τους αγωγούς ύδρευσης, τις κρήνες, τις εκκλησίες, και ποικίλα άλλα χρήσιμα στοιχεία για μια ολοκληρωμένη ανάγνωση του αστικού ιστού, αποτέλεσε τη βάση για τη σύνταξη, υποβολή και έγκριση της πρότασής τους (1833-1834). Η συνοπτική παρουσίαση, όπως αναφέρθηκε στον τίτλο αυτού εδώ του κειμένου, επιβάλλει την άμεση αναφορά μας, στη συνέχεια, στις αρχές σύνθεσης οι οποίες, κατά τη δική μας άποψη, οδήγησαν στο τελικό αποτέλεσμα. Εάν, σε κάποιο βαθμό, εκτιμήθηκε η «περιρρέουσα ατμόσφαιρα» μέσα στην

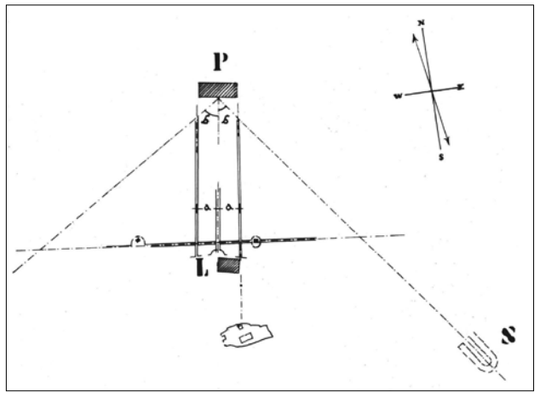

Εικ. 11. Οι βασικές αρχές σύνθεσης, που αναλύονται στο κείμενο ως «συνιστώσες». Ο προσανατολισμός όλης της σύνθεσης γίνεται μέσα από τον άξονα της οδού Αιόλου (Ωρολόγιον του Κυρρήστου και Ερέχθειον). Η σύνδεση των Ανακτόρων με τα μνημεία της Ακρόπολης γίνεται με ισχυροποίηση αυτής της «επικοινωνίας» μέσω τριών παράλληλων αξόνων: της οδού Αιόλου, της οδού Αθηνάς σε απόσταση από τον προηγούμενο άξονα όση το μήκος του ορθογωνίου της Βιβλιοθήκης του Αδριανού και από έναν συμμετρικό όντικότερο άξονα (που λανθάνει). Το διπλάσιο, συνεπώς, του μήκους της Βιβλιοθήκης του Αδριανού ορίζει το μήκος του προτεινόμενου ανακτόρου. Η βάση του εμφανιζόμενου τριγώνου ορίζεται από τις δύο βυζαντινές εκκλησίες, της Καπνικαρέας και των Αγίων Ασωμάτων

οποία οι Κλεάνθης και Schaubert διαμόρφωσαν τις αντιλήψεις τους για τον κτισμένο χώρο, η παρουσία τους στο συγκεκριμένο περιβάλλον της Αθήνας, εγγεγραμμένη σε συνθήκες πρόκλησης, αποδέσμευσε τους μηχανισμούς υπέρβασης της θεωρίας και εκλογίκευσης της πρακτικής.

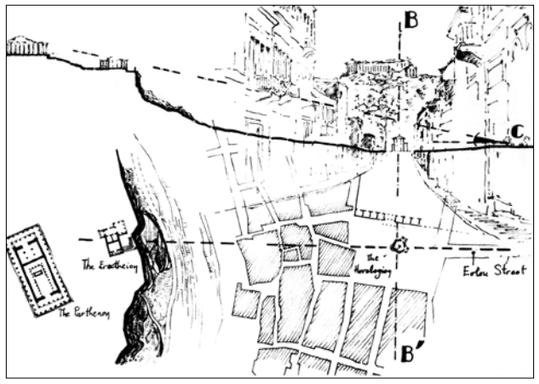

Εικ. 12. Κάτοψη, τομή (C) και προοπτική απεικόνιση (B) της σύνδεσης του Ωρολογίου του Κυρρήστου με το Ερέχθειο

ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

Μια αυστηρή, εννοιολογική προσέγγιση των απόψεων των συντακτών του σχεδίου που ενσωμάτωσαν στην «Περιγραφή» τους, οδηγεί αβίαστα στην πρόθεση μιας ισότιμης παρουσίας μνημείων στο σχέδιο, τόσο από την αρχαιότητα όσο και από τους μεσαιωνικούς χρόνους. Στον βαθμό που η αποδοχή κάποιων τοπόσημων ως στοιχείων άρθρωσης της σύνθεσης είναι δεδομένη, και στον βαθμό που γίνεται συνεκτίμηση τοπογραφικών και πολλών άλλων παραγόντων, πιστεύω ότι η διασφάλιση ιδεολογικών και πρακτικών επιταγών μέσω του νέου σχεδίου μπορεί να αναλυθεί με όσα ακολουθούν (ως περιληπτική διατύπωση των όσων υποστηρίχτηκαν στη διάλεξη του Μουσείου της Ακρόπολης, και όσων έχουν δημοσιευθεί).

Αφού θεωρήσουμε ότι η διάταξη της νέας πόλης είχε αποφασισθεί να σχετιστεί όσο γίνεται πιο οργανικά με τον υφιστάμενο οικισμό, όπως και αφού είχε επιλεγεί η θέση βόρεια της Ακρόπολης, οι παρακάτω σχεδιαστικές/συνθετικές επιλογές θεωρούνται δυνατές συνιστώσες συγκρότησης του πρώτου σχεδίου της Αθήνας:

1η συνιστώσα, *5 μνημεία στον υφιστάμενο οικισμό:* επιλέγονται 3 μνημεία από την αρχαιότητα και δύο από τα βυζαντινά χρόνια, εντασσόμενα σε άξονες που θα καθορίσουν την άρθρωση του σχεδίου. Πρόκειται για το Ερέχθειο, το Ωρολόγιο Ανδρονίκου του Κυρρήστου, το οικοδόμημα της Βιβλιοθήκης του Αδριανού, και τους δύο Βυζαντινούς ναούς, της Καπνικαρέας και των Αγίων Ασωμάτων.

2η συνιστώσα, *η θέση των Ανακτόρων:* η επιλογή της συγκεκριμένης θέσης θα διασφαλιστεί από άξονα ή άξονες που θα χαραχθούν έτσι, ώστε οι δύο αυτοί πόλοι, η βασιλική καθέδρα και το παλίμψηστο του πολιτισμού, να εκφράζουν με ενάργεια στον χώρο την ευεργετική αυτή αντίστιξη.

3η συνιστώσα, *οι δύο πρώτοι άξονες:* 1) η προέκταση του άξονα του Παναθηναϊκού Σταδίου βορειοανατολικά, και 2) ο άξονας που συνδέει το Ωρολόγιο του Κυρρήστου στην κάτω πόλη με το Ερέχθειο στην Ακρόπολη. Αυτός ο τελευταίος είναι και ο από Β προς Ν άξονας, που καθορίζει τον ακριβή προσανατολισμό του σχεδίου.

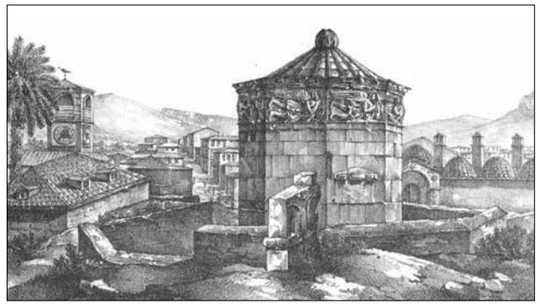

Εικ. 13. Η γένεση της οδού Αιόλου, λιθογραφία άγνωστου καλλιτέχνη, c. 1843, ιδιωτική συλλογή, (πρώτη δημοσίευση D.N. Karidis, Athens from 1456 to 1920*, Oxford, 2014, Fig. III.7)*

4η συνιστώσα, *το trivium στη σύνθεση:* εάν η ιδέα της τριγωνικής/ακτινικής διάταξης δεν έχει προηγηθεί, ως σχεδιαστικό πρότυπο, οι θέσεις των δύο προηγούμενων αξόνων ήδη την υποδεικνύουν – αρκεί ένας δυτικός άξονας, σε συμμετρική θέση με τον ανατολικό άξονα ως προς τον από βορρά προς νότον (οδός Αιόλου).

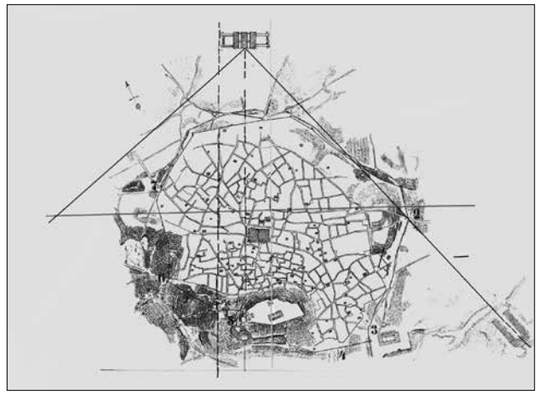

Εικ. 14. Η συνολική άρθρωση του νέου σχεδίου ως προς τα μνημεία της Ακρόπολης (ο άξονας Ερεχθείου-Ωρολογίου του Κυρρήστου ορίζει τον προσανατολισμό του σχεδίου, οι οδοί Αθηνάς και Αιόλου πλαισιώνουν τη βιβλιοθήκη του Αδριανού, και με τον δυτικό τρίτο άξονα ορίζεται, κατά τη μεγάλη διάσταση, η βασιλική καθέδρα – αυτή η δέσμη των 3 αξόνων ορίζει την νοηματική σύνδεση Ακρόπολης-Ανακτόρων). Όπως σχολιάστηκε στη διάλεξη, η συμμετοχή του K.Fr. Schinkel στην άρθρωση των βασικών αρχών σχεδιασμού πρέπει να θεωρείται δεδομένη – χωρίς η συμμετοχή αυτή να μπορεί να αμφισβητηθεί λόγω της γνωστής πρότασης για τα Ανάκτορα στην Ακρόπολη

ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

5η συνιστώσα, *από το trivium στο τρίγωνο:* μέσω του δρόμου που ενώνει τις δύο βυζαντινές εκκλησίες. Η θέση του στον χώρο (με μικρή απόκλιση της ορθής γωνίας στην τομή του με τον από Β προς Ν άξονα) προσδιορίζεται από το ότι επιλέγεται να θέσει την μία εκκλησία στον άξονά του και να συναντήσει την άλλη σε μικρή απόσταση, με παρεμβολή ημικυκλικής πλατείας. Το τρίγωνο που σχηματίζεται είναι το γεωμετρικό σχήμα που θα σηκώσει το βάρος της συνολικής συγκρότησης, από την άποψη των ορίων συσχέτισης παλαιάς και νέας πόλης.

6η συνιστώσα, *η βιβλιοθήκη του Αδριανού ως μετρονόμος της σύνθεσης:* η ορθογωνική κάτοψη του συγκροτήματος της Βιβλιοθήκης του Αδριανού εμφανίζεται να εντάσσεται στο νέο σχέδιο με δύο ιδιότητες. Πρώτα, η μεγάλη του διάσταση ορίζει δύο παράλληλους άξονες του νέου σχεδίου (Αιόλου και Αθηνάς). Ύστερα, οι άξονες αυτοί πλαισιώνονται από έναν τρίτο δυτικότερο άξονα σε συμμετρική θέση ως προς τον κεντρικό άξονα – άρα, στο διπλάσιο του μήκους του ορθογωνίου της βιβλιοθήκης.

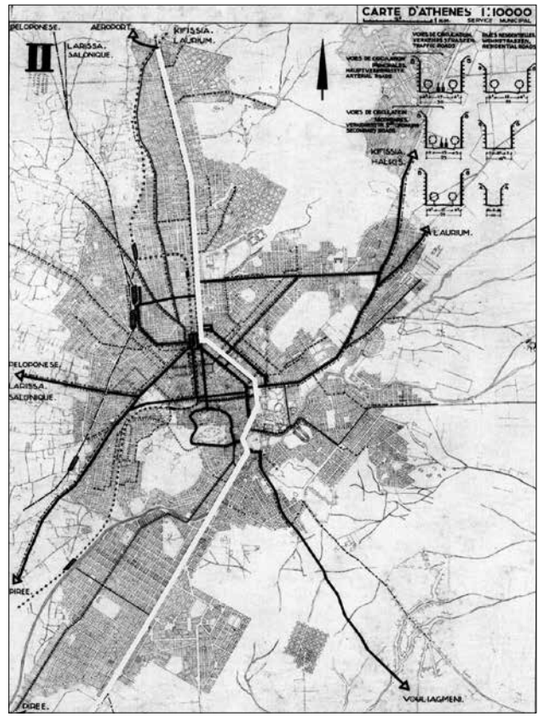

Εικ. 15. Η «Δικαίωση» του Κλεάνθη και του Schaubert. Χάρτης της Αθήνας που συντάχθηκε ακριβώς έναν αιώνα μετά την υποβολή του πρώτου σχεδίου της Αθήνας. Η πόλη «άγγυρώνεται» στον χώρο, α) μέσα από τον άξονα Πατησίων (επέκταση της οδού Αιόλου) - Πανεπιστημίου/ Αμαλίας - Συγγρού, και β) μέσα από το τρίγωνο της αρχικής σύνθεσης (4ο Συνέδριο Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής, Αθήνα, 1933)

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

Αθήνα Ευρωπαϊκή Υπόθεση, Αθήνα Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης, Υπουργείο Πολιτισμού, 1985.

Architectural Theory, Taschen, 2003.

Bacon, E., *Design of Cities*, Thames and Hudson, London 1967.

Bastea, E., *The Creation of Modern Athens*, Cambridge University Press, 2000.

Bergdoll, B., *Karl Friedrich Schinkel – an architecture for Prussia*, Rizzoli, New York 1994.

Karidis, D.N., *Athens from 1456 to 1920 – the town under Ottoman rule and the 19h century capital city*, Archaeopress, Oxford 2014.

Kostof. Sp., *The City Shaped*, Thames and Hudson, London 1999.

Παπαγεωργίου-Βενετάς, Α., *Αθήνα – ένα όραμα του κλασικισμού*, Εκδόσεις Καπόν, 2001.

Rewald, S., *Rooms with a view – the Open Window in the 19h cent.*, The Metropolitan Museum of Art, Yale University Press, New Haven and London 2011.

Snodin, M., *Karl Friedrich Schinkel – a Universal Man*, Yale University Press, New Haven and London 1991.

* Συνοπτική παρουσίαση της διάλεξης που δόθηκε τον Φεβρουάριο του 2017 στο Μουσείο της Ακρόπολης